

УДК 316.334.56:303.714(477)”2010”

ДО ПИТАННЯ КОНСТРУЮВАННЯ ПОКАЗНИКІВ МОДЕРНОСТІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЙ СЬОГОЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В. І. Сусак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
vi.susak@gmail.com*

Обґрунтовано та представлено схему показників модерності сьогочасного українського суспільства за параметрами ідентичностей та установок жителів міст Львова, Донецька, Києва, Житомира та Херсона в контексті категорій теорії множинних модерностей Ш. Айзенштадта.

Ключові слова: множинні модерності, операціональні показники, ідентичність, установка.

Модерність – це особливий тип суспільного устрою, у якому кристалізуються нові, на противагу традиційним, соціальні відносини, структурні та інституційні властивості, рівно ж як і окрема культурна програма, що формують новий тип особистості [1].

Модерність, з однієї сторони, є тимчасовим явищем, а з іншої – стабільним. Тимчасовий аспект модерності виражається у артикуляції особливостей певної історичної епохи. Стабільність / універсальність модерності включає у себе характеристики, що виходять за рамки певної історичної епохи, наприклад, зменшення авторитету традиційної влади та заперечення участі релігії у політиці, акцент на особистій автономії індивіда, можливість будувати новий порядок із орієнтацією у майбутнє, соціальний конструктивізм тощо [2, с. 514–515]. Також зазначимо, що модерність як культурна модель прямо корелює з універсальними демократичними цінностями, зокрема, з такими як: свобода індивіду у вірі, висловленні поглядів, участі у суспільних акціях; рівноправність етнічних, релігійних, расових та іншого типу меншин щодо їхньої участі в загальному політичному та суспільному житті країни, в якій вони проживають; право усіх дорослих громадян обирати та бути обраними; справжня відкритість та конкурентність електорального поля; правова рівність усіх громадян; незалежність правової системи; реальний плюралізм джерел інформації та форм організації незалежного від держави життя тощо [3, с. 22].

Модерність є множинною, тобто допускається одночасне існування специфічних різновидів модерності, які можуть формуватися на основі певних культурних спадщин, під впливом соціально-політичних умов конкретних суспільств, унаслідок дій різних активістів та суспільних рухів, які мають власне бачення і розуміння модерності. Мно-

жинність модерностей конструюється за допомогою різноманітних реінтерпретацій структурних, інституційних та культурних взірців модерності в межах конкретних соціальних систем, що функціонують в рамках тих чи інших цивілізацій, націй, держав, макрорегіонів тощо. Зазначені реінтерпретації здійснюються як у покликанні одна на одну, так і у посиленні на досвід початкової Європейської та пізнішої Американської динамік модернізації. При цьому можливі часті протиріччя або й конфлікти між ними, які слугують поштовхом до розвитку нових інституційних, функціональних та культурних зразків модерності [4, с. 1–3].

У межах конкретної соціальної системи (нації, макрорегіону тощо) може існувати декілька моделей модерностей, а це, в свою чергу, свідчить про формування “системи множинної модерності” (далі – СММ), яка позначається наступними базовими характеристиками [див. детальніше: 4, с. 28–36].

1. СММ позначається одночасно як відкритістю, так і невизначеністю.

2. СММ відкрита до постійної трансформації та адаптації її культурних та інституційних моделей. З одного боку такі процеси викликані напруженнями та видозмінами у загальних культурних та політичних програмах модерності як універсального феномену, а з іншого характеризуються внутрішніми динаміками технологічної, економічної, політичної та культурної сфер, які еволюціонують в рамках конкретного суспільства, або поширюються за його межами. Таким чином, під СММ можна розуміти:

- відкриті до змін структурні та інституційні моделі функціонування різних сфер суспільства (політичної, економічної, соціальної, культурної та ін.), що включає, зокрема, можливість конструювання та реконструювання суспільства згідно з поглядами людей;
- комплекс постійно видозмінюваних групових ідентичностей, які виступають суб’єктом конкуренції у відносинах між центром та периферією;
- множинні візії стосовно того, що є суспільним добром, які також часто конкурують одна з одною.

3. Важливим ресурсом для постійного формування та реформування модерності є традиція, під впливом якої різні культури розвивають властиві для них зразки модерності, хоча центральне структурне та ідеаційне ядро модерності зберігається.

4. Множинність модерності передбачає, що людина постає вільною у своїх діях, при чому, автономність індивіда забезпечується як з питання його місця та ролі у формуванні та реформуванні суспільно-політичного порядку, так і в контексті можливості належати до ширших транслокальних, можливо також видозмінюваних спільнот.

5. Довіра відіграє принципову роль для неперервності суспільної взаємодії та розбудови інститутів як з’єднальна ланка між відповідними одиницями у межах певної СММ, а також як зв’язок між різними СММ. З іншого боку, довіру треба постійно конструювати та реконструювати унаслідок зазначеної вище мінливої природи множинної модерності. При цьому тривалість та здатність до трансформацій модерних інституційних комплексів залежить від можливості для розвитку довіри з рівня малих закритих груп до рівня ширших спільнот та мереж. Процес генералізації довіри неминує викликає суперечності та напруженості між різними суспільними когортами, що можуть розрізнитись між собою як кількісними, так і якісними характеристиками. За

таких обставин завжди є серйозна основа як для втрати усталених форм довіри між різними секторами СММ, так і для гнучкості й відкритості в контексті конструювання нових довірливих зв'язків між ними. Можливості для руйнування або обставини для реконструювання зв'язків довіри постійно змінюють одна одну в СММ на всіх рівнях суспільної взаємодії, формуючи один з найбільш стійких викликів для неперервного функціонування будь-якої системи множинної модерності.

Представлене вище теоретичне моделювання особливостей модерного суспільства, здійснене на основі теорії множинних модерностей, на мій погляд, може цілком ефективно використовуватись для проведення емпіричних досліджень при вивченні соціально-політичних процесів у державах, що виникли після розпаду СРСР у 1991 р. загалом та в Україні, зокрема, оскільки дає змогу відійти від домінантної транзитологічної парадигми, яка інтерпретує посткомуністичні трансформації суто як політичну та культурну конвергенцію экс-комуністичних суспільств із Західною Європою [5]. Як зауважив П. Блокер, теорія множинних модерностей допоможе набагато глибше зрозуміти природу змін у посткомуністичних суспільствах завдяки тому, що, по-перше, визнає множинність агентів модернізації, по-друге, сприймає поліінтерпретативність та відмінність як первинні ознаки модерності, а, по-третє, є чутливою до інституційної різноманітності модерних суспільств [2, с. 503].

Після здійснення теоретичної інтерпретації базових понять будь-якого соціологічного дослідження наступним важливим кроком є конструювання операціональних емпіричних показників, які б уможливили деталізований аналіз досліджуваних феноменів. У цьому випадку йдеться про "систему множинної модерності". Достатньо часто зазначену операціоналізацію соціолог здійснює з використанням існуючих баз даних статистичних досліджень у режимі вторинного аналізу інформації, отриманої раніше. У цій статті як приклад такої операціоналізації здійснено конструювання показників модерності в контексті реалій сьогочасного українського суспільства з використанням змінних характеристик респондентів статистичного соціологічного дослідження "Львів-Донецьк-Київ-Житомир-Херсон: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій суспільних лояльностей"¹, проведеного у березні-квітні 2010 р. працівниками кафедри історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка у співпраці з Інститутом соціальних досліджень Мічиганського університету (США) та Програмою дослідження сучасної історії України імені Петра Яцика.

Схема мережі операціональних змінних характеристик об'єкта дослідження "Показники модерності сьогочасного українського суспільства за параметрами ідентичностей та установок жителів міст Львова, Донецька, Кисва, Житомира та Херсона (березень-квітень 2010 р.) в контексті категорій системи множинної модерності"

1.1. Відкритість до змін:

1.1.1. Зміни у структурних та інституційних моделях функціонування різних сфер суспільства:

¹ Вибіркові сукупності обсягом 400 респондентів в кожному з 5-ти міст репрезентують доросле населення віком від 18 р. і старше. Гранична помилка вибірки становить 4,89%.

indpech – інтегрований показник ставлення до політичних та економічних трансформацій: перевага прийняття над неприйняттям.

1.1.2. Комплекс постійно видозмінюваних групових ідентичностей:

v11a-v11bb – ієрархія ідентичностей зі списку 28 ідентитетів, що репрезентують такі групи: вікова ознака, релігійність, національність, політична сфера, гендер, регіональна ознака, соціально-класовий/професійний статус;

indmua – інтегрований показник важливості модерних ознак “справжнього українця”: перевага важливості над неважливістю.

1.2. Множинність візій, що є суспільне добро:

1.2.1. Множинність візій, що є суспільне добро у політичній сфері:

v26.1 – позиція, що Україна і Росія мають бути повністю окремими самостійними державами на протипагу до точки зору, що Україна і Росія мають бути однією країною.

1.2.2. Множинність візій, що є суспільне добро у соціалній сфері:

v29 – позиція, що уряд повинен гарантувати людям соціалній захист, навіть якщо це приведе до підвищення податків, на протипагу до точки зору, що гарантії соціалнього захисту з боку уряду не є обов’язковими.

1.2.3. Множинність візій, що є суспільне добро в економічній сфері:

v35 – позитивне ставлення до економічних реформ, навіть якщо вони на певний період погіршують рівень життя людей, на протипагу до негативного.

1.2.4. Множинність візій, що є суспільне добро у культурній сфері:

v53 – позиція, що українське православ’я повинно бути визнане офіційною державною релігією в Україні на протипагу до точки зору, що цього не треба робити.

1.3. Свобода та ініціативність індивідів і їхніх груп:

1.3.1. Свобода індивідів та їхніх груп у суспільстві:

1.3.1.1. Свобода індивідів у суспільстві:

v7 – перевага прихильності до ідеології лібералізму над прихильністю до ідеології консерватизму;

v62 – віддавання переваги свободі дій людини в суспільстві над намаганням регулювати її дії;

v69 – перевага позиції, що свобода людей говорити те, що вони вважають за необхідне, має бути захищена, навіть якщо те, що вони говорять, часом може бути небезпечним для суспільства, над усвідомленням, що такого захисту не треба робити.

1.3.1.2. Свобода груп у суспільстві:

v54 – позиція, що свобода віросповідання повинна бути гарантована, на протипагу до точки зору, що така гарантія не є необхідною;

v55 – секуляризація на протипагу до плекання стійких релігійних цінностей в суспільстві;

v66 – усвідомлення, що уряд зобов’язаний здійснювати контроль за дотриманням прав всіх меншин на протипагу до позиції, що це не є обов’язковим;

grfrdm – інтегрований показник ставлення до свободи груп в суспільстві.

1.3.2. Ініціативність індивідів у суспільстві:

1.3.2.1. Соціальна включеність:

v40 – перевага усвідомлення, що людина має за обов'язок щось робити, якщо вона незадоволена політикою уряду, над позицією, що нічого неможливо зробити, щоб покращити ситуацію;

v57 – прийнятні принципи управління суспільними справами: перевага активної участі громадян в управлінні суспільними справами над принципом приймання важливих рішень групою надійних та компетентних лідерів.

1.3.2.2. Самоорганізація vs патерналізм:

v23 – перевага установки на самоорганізацію над прихильністю до державного патерналізму;

v46 – прийнятні принципи управління суспільними справами: перевага регіонального самоуправління над централізацією.

1.4. Довіра – формування та генералізація:

1.4.1. Рівень генералізованості довіри до людей:

v4 – перевага установки, що більшості людей можна довіряти, над установкою, що потрібно бути обережним з ними.

1.4.2. Рівень міжгрупової лояльності та толерантності.

1.4.2.1. Рівень міжгрупової лояльності та толерантності між національними та етнічними групами:

indnegat – інтегрований показник лояльності щодо різних національностей чи етнічних груп: перевага дуже високого рівня лояльності над дуже низьким;

v76 – перевага позиції, що різні національні групи можуть жити в гармонії між собою в одній країні, над усвідомленням, що це є неможливим;

v30 – прийнятність мовного плюралізму в суспільстві на протипагу до позиції, що має бути домінування однієї комунікативної мови.

1.4.2.2. Рівень міжгрупової лояльності та толерантності між гендерними групами:

v20 – перевага усвідомлення, що чоловіки і жінки мають відігравати однакову роль в управлінні промисловістю і державою над позицією, що місце жінки є вдома;

v67 – перевага позиції, що і чоловіки, і жінки мають мати однаковий шанс для здобуття місць праці у випадку, коли їх бракує, над усвідомленням, що в такій ситуації чоловіки повинні мати перевагу над жінками.

1.5. Традиція як ресурс для формування СММ:

v50.1-v50.7 – змінні, що представляють установки респондентів щодо рівня важливості для розуміння історії України таких історичних подій: Київська Русь, Козацтво, Повстання Мазепи проти Петра I, Переяславський договір між Україною і Росією 1654 р., УНР (1917–1920), УРСР (1922–1991), Проголошення незалежності України у 1991 р. За допомогою зазначених змінних конструюватимуться індекси, які репрезентують дві моделі історії України – “українська” та “радянська”, що між собою конкурують [див. детальніше: 6].

Представлена вище схема достатньо різноманітно та наповнено відображає феномен множинності модерності в контексті параметрів ідентичностей та установок жителів міст Львова, Донецька, Києва, Житомира та Херсона. Зокрема, ймовірні виміри модерності як особливого типу суспільного устрою, у якому кристалізуються нові, на протигагу традиційним, соціальні відносини, структурні та інституційні властивості, рівно ж як і окрема культурна програма, представлені змінними *indpetch*, *indmua*, v7, v62, v69, v54, v55, v66, *grfrdm*, v40, v57, v23, v46, v4, *indnegat*, v76, v30, v20, v67. Модерність як множинність та, водночас, як ймовірність для протиріч або конфліктів може досліджуватись за допомогою змінних *v11a-v11bb*, v26.1, v29, v35, v53, v50.1-v50.7. Зазначені вище змінні також слугуватимуть показниками робочих гіпотез дослідження щодо впливу на варіацію їхніх значень таких основних факторів, як місто / регіон постійного проживання респондентів, їхні рідна та розмовна мови, вікові групи, статус зайнятості, рівень доходів, ідеологічні та партійні преференції тощо. При цьому змінні, що стосуються традиції як ресурсу для формування СММ (v50.1-v50.7), в одних аналітичних ситуаціях можуть слугувати показниками множинності модерності, а в інших – факторами, що її формують в контексті реалій сьогочасного українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Harrison D.* The Sociology of Modernization and Development / David H. Harrison. – London: Unwin Hyman, 1988. – 196 p.
2. *Blokker P.* Post-Communist Modernization, Transition Studies, and Diversity in Europe / Paul Blokker // *European Journal of Social Theory*. – 2005. – Vol. 8, No. 4. – P. 503-525.
3. *Diamond L.* The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies Throughout the World / Larry Diamond. – New York: Holt Paperbacks, 2009. – 448 p.
4. Reflections on multiple modernities: European, Chinese, and Other Interpretations : [coll. of res. papers / edited by Dominic Sachsenmaier & Jens Riedel with Shmuel N. Eisenstadt]. – Leiden: Koninklijke Brill NV, 2002. – 319 p.
5. Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей: в 2 т. – Т. 1: Постсоциалистические трансформации: теоретические подходы : [сб. науч. трудов / науч. ред. П. Штыков, С. Шваниц и др.]. – СПб.; М.; Берлин: Европейский университет в Санкт-Петербурге; Летний сад; Berliner Debatte Wissenschaftsverlag, 2003. – 510 с.
6. *Sereda V.* Regional Historical Identities in Ukraine: Case Study of Lviv and Donetsk / Victoria Sereda // *Наукові записки. Т. 20. Соціологічні науки / Національний університет “Києво-Могилянська академія”*. – Київ, 2002. – С. 26–33.

TO THE QUESTION OF MODERNITY INDICATORS CONSTRUCTION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY REALTIES

V. I. Susak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
vi.susak@gmail.com*

The scheme of indicators of contemporary Ukrainian society modernity by the parameters of identities and attitudes of Lviv, Donetsk, Kyiv, Zhytomyr, and Kherson inhabitants in the context of S. Eisenstadt multiple modernities theory is argued and presented.

Key words: multiple modernities, operational indicators, identity, attitude.

К ВОПРОСУ О КОНСТРУИРОВАНИИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ МОДЕРНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЙ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В. И. Сусак

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
vi.susak@gmail.com*

Обосновано и представлено схему показателей модерности современного украинского общества в соответствии с параметрами идентичностей и установок жителей Львова, Донецка, Киева, Житомира и Херсона в контексте категорий теории множественных модерностей Ш. Айзенштадта.

Ключевые слова: множественные модерности, операциональные показатели, идентичность, установка.

*Стаття надійшла до редколегії 20.06.2011
Прийнята до друку 10.07.2011*